

ikalisch-medizinischen Sozietät in Erlangen, XLVIII-XLIX [1916-17], s. 213-221). 5. *Risâle fi kısmeti'z-zâviyeti'l-müstakîmeti'l-haṭṭeyn bi-şelâseti aksâm mü-sâviye*. Eseri Aydın Sayılı tercüme ve neşretmiştir ("Ebû Sehl El Kûhî'nin Bir Açığı Üç Eşit Kısmı Bölme Problemi İçin Bulduğu Çözüm", *TTK Belleten*, XXVI/104 [1962], s. 693-700). 6. *Merâkizü'd-devâ'iri'l-mütemâseti'l-huṭûṭ bi-tarîki't-tahlîl*. Philippe Abgrall tarafından tercüme edilip yayımlanmıştır ("Les cercles tangents d'Al-Qûhî", *Arabic Sciences and Philosophy*, V [1995], s. 263-295). 7. *Min kelâmi Ebî Sehl fi mâ zâde mine'l-eşkâl fi emri'l-makâleti's-sâniye*. Aynı konudaki *Ziyâdetü Ebî Sehl 'üle'l-makâleti's-sâniye min Kitâbi Öklîdis fi'l-uşûl* Gregg de Young tarafından tercüme ve neşredilmiştir ("Abû Sahl's Additions to Book II of Euclid's Elements", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, VII [1991-92], s. 73-135). 8. *Kitâbü San'ati'l-usturlâb*. Rüşdî Râşid bu eseri ve İbn Sehl'in yaptığı şerhi *Géométrie et dioptrique au Xe siècle* adlı çalışmasında Fransızca tercümesiyle birlikte ayrı ayrı yayımlamıştır (Paris 1993, s. 65-82, 191-230). Söz konusu şerh *'İlmü'l-hendese ve'l-menâzır fi'l-karni'r-râbî' el-hicrî* adlı eseri içinde de neşredilmiştir (Beyrut 1996, s. 251-268). 9. *el-Cevâb min Ebî Sehl ilâ Ebî İshâk es-Sâbî*. Kûhî ile Ebû İshâk İbrâhîm b. Hilâl es-Sâbî arasında matematik ve geometriye ilişkin teâti edilen bu mektuplar J. L. Berggren tarafından yayımlanmıştır (*Mecelletü târihi'l-fulûmi'l-'Arabiyye*, VII/1-2 [Halep 1983], s. 39-124). 10. *Kavl 'alâ enne fi'z-zemâni'l-mütenâhî hareket ğayr mütenâhiye*. Aydın Sayılı ("Kuhî'nin Sınırlı Zamanda Sonsuz Hareket Hakkındaki Yazısı", *TTK Belleten*, XXI/83 [1957], s. 489-495) ve Rüşdî Râşid ("Al-Qûhî vs. Aristotle: On Motion", *Arabic Sciences and Philosophy*, IX [1999], s. 20-21) tarafından tercüme ve neşredilmiştir.

Kûhî'nin diğer eserleri de şunlardır: *İstihrâcü ḥaṭṭeyn beyne ḥaṭṭeyn hattâ te-tavâla 'alâ nisbe ve kısmeti'z-zâviye bi-şelâseti aksâm mü-sâviye*, *Risâle fi nisbete mâ yeḳâ'u beyne şelâseti huṭûṭ min ḥaṭṭ vâhid*, *İhrâcü'l-ḥaṭṭeyn min maḳṭâ' 'ale'z-zâviyeti'l-ma'lûme bi-tarîki't-tahlîl*, *Risâle fi ma'rifeti mikdâri'l-bu'd min merkezi'l-arz ve mekânî'l-kevâkib ellezi yenkaẓzu bi'l-leyl*, *el-Mesâ'ilü'l-hendesiyye*, *Mes'eletân hendesiyyetân*, *el-Maḳâletü'l-ûla ve's-sâniye min Kitâbi Öklîdis fi'l-uşûl*, *Min*

kelâmi Ebî Sehl fi mâ zâde mine'l-eşkâl fi ḥîri maḳâleti's-sâlişe, *Ziyâdât li-Kitâbi Öklîdis fi'l-mu'ṭayât*, *İhtişârü de'âvi'l-maḳâleti'l-ûla min Kitâbi Öklîdis*, *Maḳâle fi enne nisbete'l-kuṭr ile'l-muḥîṭ nisbete'l-vâhid ilâ şelâşe ve sub'c*, *Taksîmü'l-küre bi-süṭûḥ müsteviye*, *Ziyâdât 'alâ Kitâbi'l-Küre ve'l-Üştuvâne li-Arşimîdis*, *Kitâbü'l-Ma'hûdât*, *Risâle fi ma'rifeti mâ yurâ mine's-semâ' ve'l-baḥr*, *İstihrâcü semti'l-kıble*, *Kitâb fi ihdâşi'n-nuḳaṭ 'ale'l-huṭûṭ 'alâ nisebi's-süṭûḥ*. Kûhî, Archimedes'in *Lemmalar* isimli kitabını da şerhetmiştir (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Sezgin, V, 314-321; VI, 218-219; VII, 407-408).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 341-342; Bîrûnî, *Tahdîdü nihâyâti'l-emâkin* (nşr. P. Bulgakov), Kahire 1962, s. 99-100; Beyhakî, *Te'timme* (nşr. M. Kürd Ali), Dimaşk 1946, s. 88-89; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 351-354; Suter, *Die Mathematiker*, s. 75-76; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 104-107, 112-117; F. Cajori, *A History of Mathematics*, New York 1961, s. 106-107; Sezgin, *GAS*, V, 314-321; VI, 218-219; VII, 407-408; Sarton, *Introduction*, I, 665; Y. D. Samplonius, "Al-Qûhî", *DSB*, XI, 239-241; a.m.f., "Al-Qûhî", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures* (ed. H. Selin), Dordrecht 1997, s. 837-839; R. Kaya, *Analitik Geometri*, Eskişehir 1992, s. 150-151; J. P. Hogendijk, "Al Kûhî's Construction of an Equilateral Pentagon in a Given Square", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, I, Frankfurt 1984, s. 100-144; İ. Güloğlu, "Pergel ve Cetvelle Yapılamayan Çizimler", *Matematik Dünyası*, I/1, Ankara 1991, s. 11-14; I/2 (1991), s. 10-15; D. Pingere, "Abû Sahl", *Elr.*, I, 370-371.

MEHMET EMİN BOZHÜYÜK

KŪHÎ-İ ŞİRÂZÎ

(کوهی شیرازی)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ubeydillâh b. Bâkûye eş-Şîrâzî (ö. 442/1050)

İrânî sūfî.

336-343 (947-954) yılları arasında Şîraz'da doğdu. Adının *Nefeḥâtü'l-üns*'te ve ona dayanan kaynaklarda Ali b. Muhammed şeklinde zikredilmesi yanlıştır. Bu yanlılık *Şeddü'l-izâr* adlı kitabın iki yazma nüshasından kaynaklanmakta olup ondan bahseden ilk eserlerde ismi Muhammed b. Abdullah olarak kaydedilmektedir. Hayatının büyük bir bölümünü Şîraz'ın kuzeyindeki dağın eteğinde geçirdiği için Kûhî (dağlı) nisbesiyle tanınır. Bu-

yük dedesi Bâkûye'nin (Bâkeveyh) adı Şîraz halkının dilinde zamanla Bâbâ şekline dönüşmüş, Sa'dî-i Şîrâzî de *Bostân*'ında onu Bâbâ Kûhî diye anarak övmüştür. Kûhî-i Şîrâzî, sūfî İbn Hafif eş-Şîrâzî başta olmak üzere birçok âlimden dinî ilimleri tahsil etti. Genç yaşta İbn Hafif eş-Şîrâzî'nin müridleri arasına katılan Kûhî 354 (965) yılında Şîraz'a gelen şair Mütenebbî ile tanıştı. Ardından Basra'ya gitti, oradan Nişâbur'a geçti. Burada Abdülkerîm el-Kuşeyrî ve Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Nihâvend'e gitti. Şeyh Ebû'l-Abbâs-i Nihâvendî ile tanışıp takdirine mazhar olarak Şîraz'a döndü. Şîraz'ın kuzeyine yakın bir mağarada inzivaya çekilerek buraya bir tekke yaptırdı. Uzun bir ömür sürdükten sonra 442 (1050) yılında aynı yerde vefat etti ve Bâbâkûhî adıyla anılan yere defnedildi. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 428 (1037) olarak kaydedilmektedir. Kabri bugün de ziyaretgâhtır.

Kûhî, Hasan el-Errecânî'den ve başkalarından hadis dinlemiş, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, oğlu Abdülvâhid, Ebû Bekir b. Halef eş-Şîrâzî kendisinden hadis rivayet etmiştir. Ancak hadisçiler Kûhî'nin hadis rivayetini uygun görmemişler ve ondan rivayet edilen şeylerin en hayırlısının tasavvufî fikir ve hikâyeler olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde, İbnü'l-Cevzî *Telbisü İblîs*'inde Kûhî'nin tasavvufa dair sözlerine geniş yer vermişlerdir.

Hermann Ethé, Kûhî'nin şiirlerinin vahdet-i vücûda dair günümüze kadar gelebilmiş Farsça şiirlerin en eskilerinden olduğunu söyler. Dinî ölçülere riayet etmeyi tasavvufa sülûk edenler için Allah'a ulaşma yolunda ilk merhale kabul eden ve bu merhale olmaksızın daha yüksek tasavvufî makamlara ulaşamayacağını vurgulayan şairin şiirlerinde yüksek bir mârifet düzeyini terennüm ettiği görülmektedir.

Eserleri. 1. *Bidâyetü ḥâlî'l-Hallâc ve nihâyetühû*. Hallâc-ı Mansûr hakkında Arapça bir risâle olup Louis Massignon tarafından *Quatre textes inédits* adlı eserin içinde neşredilmiştir (Paris 1919). 2. *Dîvân*. Farsça 2000'e yakın beyitten oluşan eser Şîraz'da basılmıştır (1347/1928; 1332 hş./1953). Ancak divanda yer alan şiirlerin birçoğuna aynı mahlası kullanan bir başka şaire ait olduğu, hatta Kûhî'nin Farsça bir mısra bile söylemediği ileri sürülmüştür. Onun kaynaklarda adı geçen *Aḥbârü'l-'ârîfin* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 112-129; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Beyrut 1980-81, II, 53-54; VII, 452; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 544; Cüneyd-i Şîrâzî, *Şeddü'l-izâr* (nşr. Muhammed-i Kazvînî - İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1328 hş., s. 380-384, 550-566; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, V, 230-231; Câmî, *Nefehât*, s. 320-322; *Keşfü'z-zunûn*, I, 27; Hidâyet, *Riyâzû'l-ârifin*, Tahran 1305 hş., s. 127-128; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 770; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 688; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 131-132, 294; Abdürresûl Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sühanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 493; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neğr*, I, 57; II, 717; Abbas Ziryâb, "Bâküyî Ebû 'Abdullâh", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1375, II, 12-15; M. Kasheff, "Bâbâ Kühi", *Elr.*, III, 293-294.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

KUHİSTÂNÎ

(القَهستانی)

Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1555)

Hanefî fakihî.

Horasan kasabalarından Kuhistan'da (Kühistan) doğdu. Timurlu hükümdarlarından Muzaffer Hüseyin Mirza devrinde Şeyhülislâm Herevî'nin talebesi ve İsmâ müddin el-İsferâyînî'nin ders arkadaşlarındandı. Geçimini kitap istinsah etmekle sağlıyordu. Güçlü bir hâfızaya sahip olan Kuhistânî fıkıh sahasında ilerleyerek fetva vermeye başladı. 916'da (1510) Horasan'ı Özbekler'in elinden alan Şah İsmâil, bölgeyi Şiileştirme faaliyetleri çerçevesinde Sünnî ulemâyâ baskı uygulamaya başlayınca Kuhistânî muhtemelen Buhara'da inzivaya çekildi. *Câmi'u'r-rumûz* adlı eserinin müsveddelerini de bu sırada tamamladı. Özbek Sultanı Ubeydullah Han Kuhistânî'yi 918 (1512) yılında Timurlular'dan geri alıp devlet merkezi yaptığı Buhara müftülüğüne getirdi. Bu şehirde rağbet gören Kuhistânî bütün Mâverâünehir'de fetva mercii haline geldi. Kuhistânî 962 (1555) yılında Buhara'da vefat etti; ölüm tarihiyle ilgili olarak 950 (1543) civarı, 953 (1546) ve 963 (1556) yılları da verilmektedir.

Eserleri. 1. *Câmi'u'r-rumûz*. Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" diye anılan dört muteber kitaptan biri olan Tâcüş-şerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye*'sine Sad-rüşşerîa'nın yazdığı *en-Nukûye* adlı muhtasarın şerhidir (I-II, İstanbul 1289, 1291, 1298, 1299, 1300, 1303; Leknev 1309; I-III, nşr. W. Nassau Lees, Kalküta 1284; Kazan 1880, 1890, 1894, 1898-1899, 1902-1903; Kahire 1903). 8 Zilhicce 941 (10

Haziran 1535) tarihinde tamamlanan eser Ubeydullah Bahadır Han'a ithaf edilmiştir. Kâtib Çelebi'ye göre eser en faydalı şerhlerden olup büyük bir titizlikle hazırlanmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1971). İsmâ müddin el-İsferâyînî ise fıkıh sahasında zamanındaki ulemâ arasında temayüz etmediğini söylediği Kuhistânî'nin sahih-zayıf, doğru-yanlış birçok şeyi tahkik ve tashih etmeksizin *Câmi'u'r-rumûz*'unda aktardığını söyler. Ancak büyük ilgi gördüğü bilinen esere ayrıca İlahîzâde Muhammed b. Yûsuf el-Bursevî tarafından bir hâşiye yazılmış olması, kendisi de *Câmi'u'r-rumûz*'a bir şerh yazan İsferâyînî'nin Kuhistânî'yi -çağdaşlar arasında sık rastlanan rekabet sebebiyle- aşırı derecede eleştirdiğini düşündürmektedir. 2. *Câmi'u'l-mebâni li-mesâ'ili (fi şerhi) fıkhi'l-Keydâni (Şerhu Fıkhi'l-Keydâni)*. Lutfullah Fâzıl en-Neseffî el-Keydâni'nin *Muqaddimetü's-salât (el-Muqaddimetü'l-Keydâniyye, Metâlibü'l-muşallî)* adlı eserinin şerhi olup 949 (1542) yılında tamamlanmıştır ve özellikle Mâverâünehir bölgesinde şöhret bulmuştur (Kazan 1894; Farsça satır arası şerhle birlikte, Lahor 1315). Bu iki eserin Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası mevcuttur. 3. *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'id*. Abdurrahman-ı Câmî'nin, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiyye'si* üzerine yazdığı *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı şerhine hâşiyedir (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 369; *Suppl.*, I, 533).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüsâmeddin Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1291, I, 2-3; ayrıca bk. Kâdîzâde Şerif İbn Kâdî Abdürrahîm el-Buhârî'nin mukaddimesi, s. 13; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1802, 1971-1972; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 300; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 35; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, III, 284; IV, 118; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1533, 1581; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 581-582, 601; Brockelmann, *GAL*, I, 369, 469; II, 253; *Suppl.*, I, 533, 648; II, 269; Muhammed Es'ad Tales, *el-Keşşâf 'an mahtûtâti hazâ'ini kütübi'l-evkâf*, Bağdad 1372/1953, s. 61; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 94, 151; a.mlf. - E. L. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts (New Series) in the Princeton University Library*, Princeton 1987, s. 54; P. Voorhoeve, *Codices Manuscripti VII: Handlist of Arabic Manuscripts in the Library of the University of Leiden and Other Collections in the Netherlands*, London 1980, s. 52; H. L. Gottschalk v.dğr., *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts*, Zug 1985, IV, 54.

AHMET YAMAN

KUL

(bk. ABD).

KUL

Osmanlı Devleti'nin kapıkulu askerleriyle askerî ve mülkî idarecileri için kullanılan terim.

Sözlükte "esir, köle" anlamına gelen kul, Osmanlı döneminde özellikle Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren "tebaa, hizmetkâr ve sadık" mânalarında kullanılmış, bu arada "kapı kulu, kul kethüdâsi, kul kardeşi, kuloğlu, yerli kulu" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Devşirme kökenli kulların hukukî anlamda köle olduklarını söylemek mümkün değildir. Zira bunlar, devletle zimmet akdi yapmış reâyâ denilen hür hristiyan ailelerin çocukları olup kendileri için devşirildikleri yerlerden giderlerine karşılık olarak "kul akçesi" adıyla bir miktar para alınırdı. Buradaki kul terimi, bunların devleti hizmetine girmeleri ve padişaha bağlı hassa askeri olmalarıyla ilgilidir. *Divânü lugâti't-Türk*'te kul kelimesine Osmanlı kullanımına uygun olarak "tâbi, hizmetkâr, sadık" anlamları verilmiştir (I, 282). Genellikle askerî hizmette bulunma karşılığı olan bu kavram bazan vezir tebaası için de kullanılmıştır (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 198). Osmanlılar'da köle emeğine dayalı uzun süreli bir üretim tarzı söz konusu değildir. Azat edilmedikçe savaş esirlerinin bir müddet ortakçı kul olarak çalıştırılması sadece belirli bir bölgeye has ve uzun sürmeyen bir uygulama olmuştur (Barkan, s. 575 vd.).

Eski Arap-İslâm devletlerinde saray, ordu ve idare hizmetlerinde çalıştırılan gulâmlar İslâm-Türk devletlerinde de istihdam edilmiştir. Zira saltanatın korunması amacıyla hassa ordusu oluşturma geleneği Arap-İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde vazgeçilmez bir uygulamaydı. Nitekim Selçuklu Veziri Nizâmülmülk tarafından ordunun çeşitli yabancı unsurlardan meydana getirilmesi tavsiye ve teşvik edilmekteydi (*Siyâsetnâme*, s. 146 vd.). Osmanlı Devleti'nin kapıkulu ocakları da bu geleneğin devamından başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nde gulâmlar daha ziyade gılman veya yaygın olarak kul terimiyle ifade edilmiştir. Türkler'in kurduğu İnan Safevî Devleti'nde kul kelimesi mensubiyet ifade eden "şah kullı, Tahmasb kullı, Ali kullı, imam kullı" şekil-